

اولین همایش ملی علوم انسانے در حکمت معاصر بامحوریت علامه طباطبایی

hcwconf.ir

حسن ظن به خدا از منظر مقام معظم رهبری و علامه طباطبایی

نجیبه هنرور (نویسنده مسئول)^۱، مهدیه قینرلو^۲.

^۱ استادیار دانشگاه آزاد اسلامی و مدرس حوزه الزهراء خوی najibeh.honarvar@gmail.com

^۲ پایه پنجم سطح دو حوزه علمیه الزهراء شهرستان خوی mhdyhqynrlw@gmail.com

چکیده

به سبب ارزش و اهمیت والای مثبت اندیشی و خوش گمانی در تمام امور و پیامدهای مبارک آن، از جمله سلامتی و آسایش روح و روان فرد و جامعه، موضوع این تحقیق به خوش گمانی با «حسن ظن» اختصاص یافت، این صفت با تمام ابعادش شامل حسن ظن به خدا، به خود، به هم‌نوع، و به جهان آفرینش خواهد بود. در آموزه های دینی به این ویژگی به عنوان صفتی برجسته توصیه شده و از بدبینی و سوء ظن در جامعه ایمانی نهی شده است. با توجه به اهمیت این مقوله و لزوم داشتن حسن ظن به خدا علامه طباطبایی و مقام معظم رهبری نیز به آن توجه نموده و به آثار آن اشاره نموده اند. لذا این تحقیق با هدف تبیین آثار حسن ظن به خدا از منظر مقام معظم رهبری و علامه طباطبایی انجام شده است و به این نتیجه رسیده است که در نگاه این دو عالم شیعی «حسن ظن» پیامدهای ارزشمندی همچون امنیت و آسایش مردم، آرامش درونی، رضایت از زندگی و سعادت اخروی را برای انسان به ارمغان می آورد. خوش گمانی به پروردگار متعال امری پسندیده و برای برآورده شدن حوائج و خواسته ها کارآمد است. این تحقیق با روش نقلی توصیفی انجام شده است.

واژه‌های کلیدی

ظن، حسن ظن، خوش بینی، سوء ظن، مثبت اندیشی، آرامش روح.

اولین همایش ملی علوم انسانی در حکمت معاصر با محوریت علامه طباطبایی

hcwconf.ir

مقدمه

یکی از آداب بسیار مهمی که انسان ها می توانند در ارتباط به خداوند آن را رعایت کنند حسن ظن به خداوند تبارک و تعالی است. انسان ها باید به رحمت و مغفرت بی نهایت پروردگارشان ایمان بیاورند و هیچ ظن بدی نسبت به آن نداشته باشند. باید بنده ها به این نکته توجه داشته باشند که هرچه بدی و شر هست از جانب خود اوست و لا غیر چرا که خداوند خیر محض و نور محض است و جز خیر و نور از او چیزی صادر نمی شود.

با لحاظ جمیع روایات این را در می یابیم که خود خداوند نیز این را می پسندد که به او حسن ظن داشته باشیم و اعتماد کنیم. هرچه قدر که به خداوند حسن ظن داشته باشیم خداوند همان چیز را به سمت ما سرازیر خواهد کرد و اگر سوء ظن داشته باشیم خداوند همان شر را به سمت ما سرازیر خواهد کرد.

این مساله که حسن ظن به خدا چه آثاری می تواند داشته باشد مساله ی اصلی این تحقیق می باشد که در ضمن مباحثی از کلمات مقام معظم رهبری و علامه طباطبایی در صدد پاسخگویی به آن خواهیم بود.

بیشترین بحثی که در لابه لای کتب اخلاقی حول محور ظن به چشم می خورد بحث سوء ظن می باشد. مقالات، کتاب ها همین موضوع را توضیح داده اند. در اندک مواردی که به موضوع حسن ظن پرداخته شده عبارت است از:

کتاب ها

۱: کتاب حسن ظن، نوشته علی رضایی، نشر گنج سال ۱۳۸۵ ه.ش. این کتاب بعد از معانی حسن ظن، از اقسام حسن ظن، آثار فردی و اجتماعی و نقش آن در همکاری و اعتماد اجتماعی و نظام اجتماعی سخن به میان آمده و به کارکردها و تاثیرات آن در محیط خانواده اشاره شده است نکته تفاوت کار این تحقیق با تحقیق بنده در پرداختن به اثر حسن ظن به صورت تطبیقی و با توجه به بیانات مقام معظم رهبری و علامه طباطبایی می باشد.

۲: سید حسن عرب، حسن ظن و سوء ظن، نشر میزان، سال ۱۳۹۰ ه.ش. در این کتاب به موارد حسن ظن و سوء ظن و آثار آن در زندگی فردی و اجتماعی پرداخته است و بیشتر به آثار اجتماعی آن اشاره کرده است یعنی نویسنده با حسن ظن به خدا که بحثی معرفتی است کاری نداشته است. نکته تفاوت کار این تحقیق با تحقیق بنده در پرداختن به اثر حسن ظن به صورت تطبیقی و با توجه به بیانات مقام معظم رهبری و علامه طباطبایی می باشد.

مقالات

۱: پرکان، حسین؛ ابراهیمی، رقیه، تبیین دلالت های حسن ظن در سازمان با توجه به آموزه های اسلامی، مجله: اسلام و مطالعات اجتماعی « پاییز ۱۳۹۸ - شماره ۲۶. با توجه به محتوای این مقاله بر اساس آیات و روایات، می توان منشأ حسن ظن و روش های ارتقای آن در سازمان را استخراج نمود. اثرات مثبت حسن ظن برای سازمان نظیر تقویت ارتباطات سازمانی، کاهش اضطراب و استرس، تسهیل عملکرد، افزایش اعتماد و ارزشیابی صحیح کارکنان نیز از موارد دیگری است که این پژوهش به آنها دست یافته است. نکته تفاوت کار این تحقیق با تحقیق بنده در پرداختن به اثر حسن ظن به صورت تطبیقی و با توجه به بیانات مقام معظم رهبری و علامه طباطبایی می باشد.

۲: مظفری، حسین، تأثیر خوش گمانی به خداوند در سعادت دنیا و آخرت، مجله معرفت اخلاقی سال دهم پاییز و زمستان ۱۳۹۸ شماره ۲ (پیاپی ۲۶). این مقاله به روش توصیفی تحلیلی و با بررسی، تنظیم و جمع بندی آیات و روایات و بعضاً مراجعه به تفاسیر، به بررسی نقش و تأثیر «خوش گمانی به خداوند»، در سعادت انسان پرداخته است. نکته تفاوت کار این تحقیق با تحقیق بنده در پرداختن به اثر حسن ظن به صورت تطبیقی و با توجه به بیانات مقام معظم رهبری و علامه طباطبایی می باشد.

با توجه اینکه حسن ظن داشتن به خدا یکی از منابع و دریچه های اصلی خیر الهی بوده که باعث سعادت و خیر انسان در دنیا و آخرت می گردد ضرورت دارد که به این موضوع از نگاه دو دانشمند اسلام (آیت الله خامنه ای و علامه طباطبایی) نگاه ویژه تحقیق مفصل صورت گیرد.

بدین صورت اهداف این تحقیق عبارت است از پرداختن به:

۱: بررسی و تحلیل معنای حسن ظن

۲: تبیین آثار حسن ظن به خدا با تکیه بر بیانات رهبری و تفسیر المیزان

اولین همایش ملی علوم انسان در حکمت معاصر بامحوریت علامه طباطبایی

hcwconf.ir

مفهوم شناسی

۱: ظن در لغت

ظن در قدیمی ترین فرهنگی لغت عرب به معنای یقین و شک آمده است.^۱ ابن فارس برای ظن دو معنای اصلی را ذکر کرده است یکی یقین و دیگری شک.^۲ ابن منظور نیز معنای ظن را دو معنای شک و یقین می داند.^۳ راغب اصفهانی ظن را به حالتی اختصاص می دهد که از روی اماره و نشانه حاصل می شود.^۴

۲: ظن در اصطلاح

ظن در اصطلاح از دیدگاه علامه نراقی این گونه تبیین شده است^۵ که «الظن هو الطرف الراجح لمیل النفس الیه» گمان آن طرف راجح است که مایه گرایش روان انسان به سوی آن می باشد که این تعریف برای ظن در علم اخلاق نیز آورده شده است.^۶ در قاموس نیز ظن به معنای احتمال قوی تعریف شده است.^۷

۳: حسن در لغت

حسن لفظی است که در کنار ملاحظت برای زیبایی امری به کار برده می شود و این لفظ لفظی قرآنی هست که در فارسی به نیکویی تعبیه شده است.^۸

۴: حسن ظن در اصطلاح

حسن ظن از صفات نیک و پسندیده اخلاقی به معنای خوش بینی و گمان نیک در حق خداوند، فعل و انفعالات جهان و دیگران تعریف شده است در برابر سوء ظن که به معنی بدبینی می باشد.^۹

۵: مقصود از حسن ظن به خدا

حسن ظن، از صفات نیک و پسندیده اخلاقی، به معنای خوش بینی و گمان نیک در حق دیگران، در برابر سو ظن به معنای بدبینی و بدگمانی به دیگران می باشد. حال برای تکمیل و ورود به بحث حسن ظن به خدا؛ مطالبی را که در قرآن کریم و روایات نسبت به این موضوع وارد شده است را اشاره می کنیم. انسان علاوه بر ارتباط با هم نوعان خود، در مرتبه عالی تر با خداوند ارتباط دارد، و این ارتباط بایستی با ظن خیر همراه باشد، و ظن خیر انجام عمل خالص برای خدا می باشد.

امام صادق (ع) می فرمایند:

«حسن الظن ان تخلص العمل و ترجو من الله ان يعفو عن الزلل»^{۱۰}

خوش گمانی نسبت به خدا آن است که عمل را خالص گردانی و امیدوار باشی که از لغزشهای تو بگذرد روایتی منسوب به حضرت داود (ع) است که حضرت به خداوند عرضه داشت:

^۱ فراهیدی، کتاب العین، ج ۸ ص ۱۵۲

^۲ ابن فارس، معجم مقاییس اللغة، ص ۵۹۴ ماده ظن

^۳ ابن منظور، لسان العرب، ج ۸ ذیل ماده ظن

^۴ راغب اصفهانی، مفردات الفاظ قرآن، ج ۲ ص ۱۳۴

^۵ نراقی، جامع السعادات، ج ۱ ص ۳۱۸

^۶ گروه پژوهشی علوم و قرآن حدیث دانشگاه رضوی، فرهنگ روابط اجتماعی در آموزه های اسلامی، ج ۱ ص ۲۴۰

^۷ قرشی، قاموس قرآن، ج ۴ ص ۲۷۳

^۸ قرشی، قاموس قرآن، ج ۲ ص ۱۳۳

^۹ همان، ج ۲ ص ۱۳۴

^{۱۰} نوری، مستدرک الوسائل و مستنبط المسائل، ج ۱۱، ص ۲۵۲

اولین همایش ملی علوم انسانی در حکمت معاصر بامحوریت علامه طباطبایی

hcwconf.ir

« یا رب ما آمن بک من عرفک فلم یحسن الظن بک.»^{۱۱} « ای خدای من آن که تو را شناخت ولی به تو خوش گمان نبود، به تو ایمان نیاورده است»

این روایت بیان می کند که حسن ظن به خدا مستلزم داشتن ایمان قوی به حضرت حق می باشد و داشتن حسن ظن دلیل دیگری نیز می خواهد و آن شناخت خداوند می باشد، انسان جاهل قطعاً نمی تواند به خداوند خوش بین باشد زیرا کسی که اطلاع از رحمت و حکمت خداوند ندارد چگونه می تواند به خدا خوش بین باشد! بنابراین، انسان دانا و زیرک است که می تواند با داشتن ایمان قوی خدا را شناخته و به رحمت و قدرت او امیدوار و خوش بین باشد.

۶: تفاوت حسن ظن به خدا با حسن ظن مطلق

مقصود از حسن ظن مطلق مطرح شده در فصل اول حسن ظن به تمام پدیده های هستی اعم از خدا، خود، هموعان، کائنات و جهان هستی و تمام اعتقادات می باشد. و مقصود نگرش مثبت به تمام این پدیده ها می باشد به عبارت واضح تر یعنی وجود همه این پدیده ها برای سعادت بشر می باشد و یک انسان کامل باید به تمامی این پدیده ها خوش بین باشد.

اما حسن ظن مطرح شده در این فصل را بر طبق حدیثی از امام صادق (ع) بیان می کنیم، کافی علی بن ابراهیم ... از سفیان بن عیینه گوید؛ شنیدم که حضرت صادق (ع) می فرمود:

« حسن ظن به خدا و انتظار لطف و کرم از او چنین است که بجز او به کسی امید نداشته باشی و از هیچ چیز بجز گناه و معصیت خود ترسی.»

در توضیح این حدیث شریف چنین استفاده می شود که (معنای حسن ظن به خدا و امید داشتن به لطف و کرم او این نیست که انسان از انجام وظائف خودداری نموده و بی خیال لطف و بخشش خداوندی، در میدان گناه بتازد. بلکه به این معنا است که در عین حال که وظائف و اعمال خود را مرتب و منظم انجام می دهد اعتماد و پشت گرمی به عمل نداشته باشد و با همین عملکرد امید با لطف خداوندی داشته که با فضل و کرم خویش این اعمال را بپذیرد. و خوف و ترسش از قصور و کوتاهی در عمل و از گناه خود بترسد نه خدا؛ پس حسن ظن با خوف و حالت خشیت نه تنها منافات ندارد، بلکه باید حسن ظن و رجا با خوف و ترس منظم باشد.^{۱۲}

آثار حسن ظن به خدا در آموزه های اسلامی با تاکید بر آرای مقام معظم رهبری و علامه طباطبایی

الف: آثار حسن ظن از منظر مقام معظم رهبری

در این بخش به دیدگاه آیت الله خامنه ای در مورد حسن ظن اشاره می شود.

۱: مشاهده تفسیر و ترجمه آیات الهی در واقعیت های زندگی مان

ایشان در یکی از سخنرانی های خود به لزوم داشتن حسن ظن در زندگی فردی و اجتماعی اشاره کرده است و می توان فرموده ایشان را این گونه تحلیلی کرد که آقای خامنه ای بر این معتقد است که در صورتی که حسن ظن به خدا داشته باشیم، در زندگی های فردی و اجتماعی مان به مرحله ای خواهیم رسید که درک عمیقی از واقعیت های زندگی خواهیم داشت و این حاصل شده است از حسن ظن به خدا.

ایشان این گونه فرموده است که در اثر کثرت حسن ظن به خدا، تفسیر و ترجمه آیات الهی در واقعیت های زندگی مان را مشاهده خواهیم کرد^{۱۳} و فرموده است که « به خدای متعال باید حسن ظن داشته باشیم که در صورت کاربرد این امر مهم در زندگی فردی و اجتماعیمان، تفسیر و ترجمه آیات الهی در واقعیت های زندگی مان را به عینه مشاهده خواهیم کرد.. خداوند متعال ملامت میکند آن کسانی را که به او حسن ظن ندارند؛ سوءظن به خدا دارند. سوءظن به خدا چیست؟ سوءظن به خدا این است که انسان خیال کند این که فرموده است: «و لینصرن الله من ینصره» خلاف واقع است؛ یا این که فرموده است: «الذین جاهدوا فینا لنهیدینهم سبلنا»، وعدهی تخلف پذیری است. آن وقت خدای متعال در سوره ی فتح میفرماید: «و یعدّب المنافقین و المنافقات و المشرکین و المشرکات الظّآئین بالله

^{۱۱} مجلسی، بحار الانوار، ج ۶۸، ص ۱۴۶

^{۱۲} مجلسی، بحار الانوار، ج ۶۸ و ۶۷، ص: ۲۷۶ و ۲۷۷

^{۱۳} ۱۳۹۰: ۱۰: ۰۷. بیانات در دیدار سفرا و رؤسای نمایندگی های سیاسی ایران در خارج از کشور

اولین همایش ملی علوم انسانی در حکمت معاصر با محوریت علامه طباطبایی

hcwconf.ir

ظنّ السّوء»؛ خصوصیت مشرکین و مشرکات و منافقین و منافقات این است که به خدا سوءظن دارند. بعد میفرماید: «علیهم دائرة السّوء و غضب الله علیهم و لعنهم و اعدّ لهم جهنّم و ساءت مصیرا». نباید به خدا سوءظن داشت. خدای متعال گفته است: اگر برای من، برای پیشبرد دین من، برای احیای ارزشهای مورد قبول من حرکت کنید، اقدام کنید، من به شما کمک میکنم. این راست است، این وعدهی الهی است. فرموده است: «انّ الله یدافع عن الّذین ءامنوا»؛ هر کسی که مؤمن به خداست، خدا از او دفاع میکند. خب، خیلی از مؤمنین در دنیا هستند، خدا از آنها دفاع نکرده - مؤمنینی که زیر لگد مستکبرین دارند له میشوند - چرا؟ این به خاطر این است که به سنتهای دیگر الهی عمل نشده است؛ به خاطر این است که حرکت نشده، قیام نشده، اقدام نشده. بنابراین مجاهدت لازم است، تلاش لازم است. یک ملتی اگر مؤمن به خدا بود، اما تلاش نکرد، مجاهدت نکرد، البته لگدمال میشود؛ آن «یدافع عن الّذین ءامنوا» دیگر اینجا را نمیگیرد. ایمان باید با مجاهدت همراه باشد، آن وقت خدای متعال آن وعده را عملی خواهد کرد. معنای «و الّذین هاجروا و جاهدوا فی سبیل الله» این است که باید حرکت کرد، باید اقدام کرد، باید تصمیم گرفت. این همان مبارزه‌ی مقدسی است که یک مؤمن عمر خود را وقف آن میکند. خب، نقطه‌ی مقابلش هم میل به راحت‌طلبی است. مبارزه دردسر دارد؛ شکی نیست. هر حرکت دشواری در راه هر آرمان بلندی، نفس راحت‌طلب عافیت‌جوی انسان را می‌آزارد. انسان میل به راحت‌طلبی دارد. اگر بر این میل فائق آمدیم، اگر توانستیم همت خود را، نیروی خود را در راه این آرمانها بسیج کنیم، البته سختی‌هایی دارد، اما رسیدن به قله، موفقیت را هم دارد.

شما امروز را در جمهوری اسلامی مقایسه کنید با سالهای اول انقلاب: سالهای غربت، سالهای تنگدستی و تهیدستی، سالهای سختی همه‌جانبه؛ این طرف جنگ، آن طرف تحریمهای بین‌المللی، آن طرف بستن همه‌ی راه‌ها به روی ما. اینها حرفهائی است که تکرار شده، شماها هم میدانید. شماها خودتان هم آن روزها در همین عرصه‌ها و میدانها بوده‌اید - یا در سپاه یا در بسیج یا در مجموعه‌های فعال - سختی‌ها را دیده‌اید. امروز را هم نگاه کنید. امروز جمهوری اسلامی گردنی برافراشته دارد؛ در حالی که شعارهایی که سی سال پیش میداده، امروز در کشورهایی که سی سال با ما دشمنی کردند، دارد تکرار میشود. اینها موفقیت نیست؟ اینها پیشرفت نیست؟ من در آن جلسه‌ی بیداری اسلامی گفتم که اوائل انقلاب جزو چیزهایی که ما تصور میکردیم، این بود که بازتاب حرکت انقلابی ما در کشورهای گوناگون اسلامی و در درجه‌ی اول در مصر تحقق پیدا کند. از مصر هیچ صدائی بلند نمیشد - حالا من آنجا یک شعر عربی خواندم؛ عربهایی که در جلسه بودند، فهمیدند که من چه دارم میگویم - اما امروز این مصر، مصر حسنی مبارک، مصر انورالسادات، مصر پناه‌دهنده‌ی به محمدرضا شاه مطرود از همه جا حتی از آمریکا، در اختیار مردمی است که شعار الله اکبر میدهند، نماز جماعت میخوانند، شعار اسلامی میدهند، حکومت اسلامی را مطرح میکنند. پیشرفت یعنی این، استحکام یعنی این، قدرت یعنی این. هیچ کار نداریم به این که بگوئیم آنها از کی یاد گرفتند؛ خوب است این حساسیتها را اصلاً ایجاد نکنیم. چه لزومی دارد بگوئیم آنها از کی الهام گرفتند؟ نه، بحث الهام گرفتن نیست؛ بحث این است که حرفی که ما سی سال است داریم میزنیم، امروز در شمال آفریقا، در خاورمیانه، در خلیج فارس، این حرف سبز شده. امروز ایران اسلامی این است. همه‌ی این تلاشی هم که شما مشاهده میکنید علیه جمهوری اسلامی میشود - تحریمهای همه‌جانبه، کارهای گوناگون، فشارهای سیاسی، تبلیغات مختلف - به خاطر این موفقیتی است که جمهوری اسلامی به دست آورده. اینها معنایش همان «و الّذین جاهدوا فینا لنهدیّتهم سبیلنا» است، اینها معنایش همان «انّ الله یدافع عن الّذین ءامنوا» است، اینها تفسیر و ترجمه «لینصرنّ الله من ینصره» است. ما دیگر در کتاب، اینها را نگاه نمیکنیم؛ ما توی واقعیت زندگی‌مان داریم تفسیر این آیات را مشاهده میکنیم. واقعیتهای زندگی دارد این را به ما نشان میدهد.

این که در واقعیت‌های زندگی می‌توانیم تفسیر حسن ظن به خدا را مشاهده کنیم از مواردی است که این بزرگوار در این بخش از سخنرانی خود به آن اشاره کرده است.

۲: نزول رحمت الهی

ایشان در دیگر سخنرانی خود به مورد مذمت قرار گرفتن سوء ظن به خدا اشاره کرده است و با اندک تحلیلی از این سخن ایشان، می‌توان به این مطلب رسید که کسی که حسن ظن به خدا نداشته باشد مستوجب رحمت الهی نخواهد شد چرا که به خدای قادر و متعال، ظنی برده است که در شان او نبوده است و با صفات حق تعالی در تعارض بوده است.

ایشان اینگونه فرموده است که «ما باید به خدای متعال حسن ظن داشته باشیم. خدای متعال مذمت میکند کسانی را که به او سوءظن دارند: «و یدعّب المنافقین و المنافقات و المشرکین و المشرکات الظّانین باللّهِ ظنّ السّوء علیهم دائرة السّوء و غضب الله علیهم و لعنهم و اعدّ لهم جهنّم و ساءت مصیرا». ما باید به خدای متعال حسن ظن داشته باشیم، سوءظن به خدا نداشته باشیم. ما کجا، کی عمل کردیم و

اولین همایش ملی علوم انسانی در حکمت معاصر بامحوریت علامه طباطبایی

hcwconf.ir

اقدام کردیم و خدا به ما کمک نکرده؟ اگر به این آیه و آیات اخلاقی دیگر قرآن عمل کنیم خداوند متعال رحمت خود را سرازیر ما خواهد کرد و به ما در کشف حقایق از جاهایی که انتظارش را نداریم کمک خواهد کرد. آن جایی که ما دچار مشکل شدیم، دچار ضعف و شکست شدیم، آن جایی است که عمل نکردیم، حق عمل را ادا نکردیم»^{۱۴}.

ب : آثار حسن ظن به خدا بر اساس کلام علامه طباطبایی

حسن ظن به خدا یکی از مهمترین فضایل اخلاقی آثار و فواید بسیار زیادی دارد به آثار حسن ظن از منظر علامه طباطبایی اشاره می کنیم:

۱ : حفظ و استواری ایمان

علامه بر این معتقد است که استواری ایمان از آثار حسن ظن به خداست. با تحلیلی از کلمات علامه در این باره این دریافت می شود که تا زمانی که دیدگاه ما نسبت به خدا، همسو با صفات قدرت و علم او نباشد ایمان محکم و استواری نخواهیم داشت. پس به نظر علامه یکی از آثار حسن ظن به خدا، ثبات قدم و استواری ایمان است^{۱۵}. در مسیر حفظ ایمان و دینداری، دشواری-ها و فراز و نشیب های بسیاری وجود دارد که غلبه بر آنها، تنها در سایه ی اعتماد به وعده ی خداوند، مبنی بر نصرت و یاری مؤمنان و تکیه بر قدرت لایزال او امکان پذیر خواهد بود:

«إنا لمر لنا والذین آمنوا فی الحیوة الدنیا و یوم یقوم الأشهاد»^{۱۶} «ما پیامبران و مومنان را در زندگی دنیا و در روز قیامت که شاهدان برای شهادت بر پا می خیزند، یاری می کنیم.»

داشتن ایمان به نوعی هم عامل خوش گمانی به خداوند متعال می باشد و هم می تواند از آثار آن باشد، نگهداری و حفاظت از ایمان و محکم و پابرجا ماندن در ایمان خود به نوعی نتیجه خوش بینی به خداوند متعال است. امام صادق السلام می فرماید: حسن الظن أصله من حسن ایمان المرء و سلامة صدره» امام صادق می فرماید: حسن ظن و گمان نیک، ناشی می شود از حسن ایمان، هر مقدار که آدمی ایمانش محکم - تر است و سینه اش از تیرگی و سیاهی سالمتر است، حسن ظن او به خدا بیشتر است. در ادامه حضرت می فرماید: علامته ان یری کل ما نظر إلیه بعین الطهارة و الفضل من حیث ركب فیه، و قذف من الحیاء و الأمانة و الصیانة و الصدق.» «علامت حسن ظن و نشانه اتصاف آدمی به این وصف شریف، آن است که به هر چه نظر کند غیر خوبی نبیند و عیب بین نباشد. چرا که خداوند عالم جل شأنه، ترکیب کرده است در بدن انسان و جا داده است در نفس او، صفتهای چندی که نیست مقتضای آن صفتها مگر حسن ظن.» یکی از آن، صفت حیا است و تقاضا کردن او حسن ظن را ظاهر است. چه حمل افعال مؤمنین بر بدی، با وجود احتمال خوبی، منافی حیا است.

دوم - صفت امانت، چرا که در پی عیبجوئی مؤمنان بودن و با وجود بودن خوبی و نیکوئی در ایشان، خوبی ندیدن و بدی دیدن، عین خیانت است.

و همچنین دو صفت دیگر که صیانت است و صدق نیز، مقتضای حسن ظن اند، چنان که ظاهر است.^{۱۷}

۲ : عبادت و اطاعت

با دقت در کلمات علامه به این مطلب می رسیم که عبادت و اطاعت هم از آثار حسن ظن به خداست. می توان کلام علامه را اینگونه تحلیل کرد که تا زمانی که حسن ظن به خدا نداشته باشیم در عبادت و اطاعت خدا هم مشکل خواهیم داشت یعنی باید دیدگاهمان نسبت به افعال خداوند تغییر کند تا منجر به حدوث تغییر در افعال ما و ثبوت عبادت در نفس ما بشود.

۱۳۸۶ : ۰۹ : ۱۴ بیانات در دیدار رؤسای قضائی کشورهای اسلامی^{۱۴}

^{۱۵} طباطبایی، ترجمه تفسیر المیزان، ج ۱۸، ص ۳۹۸

^{۱۶} غافر : ۵۱

^{۱۷} عاملی، اللمعة دمشقیه، ص ۵۱۶

اولین همایش ملی علوم انسانی در حکمت معاصر بامحوریت علامه طباطبایی

hcwconf.ir

حسن ظن به خدا و اطاعت پروردگار ارتباط جدانشدنی از هم دارند، عبادت و اطاعت پروردگار نتیجه حسن ظن به خدا است، تا زمانی که انسان حسن ظن و امید به تحقق وعده های الهی نداشته باشد چگونه خدا را اطاعت کند و از آن طرف نیز این بیان صادق است، انسانی که امید و حسن ظن به پروردگار خویش ندارد اطاعت و عبادت او ارزش چندانی ندارد یعنی کسی که سوءظن به خدا دارد اطاعت و عبادت او ارزشی در پیشگاه خداوند ندارد.^{۱۸}

پیامبر اکرم و فرمود: خداوند تبارک و تعالی می فرماید: کسانی که برای ثواب من کاری می کنند، نباید به اعمالی که انجام میدهند تکیه کنند، زیرا ایشان اگر در تمام عمر خود کوشش کنند و در راه عبادت من خود را به زحمت اندازند، باز مقصر باشند و در عبادت خود به کنه بندگی نرسند و نسبت به آنچه از من طلب می کنند، که کرامت و نعمت در بهشت و رفعت به درجات عالی در جوارم باشد، ولی فقط برحمت من باید اعتماد کنند و به فضل امیدوار باشند و به حسن ظن به من اطمینان داشته باشند. آنگاه است که رحمت من ایشان را دریابد و رضوانم به آنها برسد، و آمرزشم بر آنها لباس گذشت پوشاند، زیرا من خدای رحمان و رحیمم و به این اسم نامیده شده ام.^{۱۹}

. در عبادی من آلائی و نعمائی فإِنَّهُمْ لَمْ يَرَوْا مِنِّي إِلَّا الْحَسَنَ الْجَمِيلَ لئلا يَطْوُوا فِي الْبَاقِي إِلَّا مِثْلَ الَّذِي سَلَفَ مِنِّي إِلَيْهِمْ وَ حَسَنَ الظَّنِّ يَدْعُو إِلَيَّ حَسَنَ الْعِبَادَةِ^{۲۰} خداوند می فرماید: به نعمت های من توجه نموده و آنها را به خاطر داشته باشید، در این صورت این ذهنیت در شما به وجود می آید که در آینده نیز مثل گذشته از نعمتها برخوردار شوید. در نتیجه، خوش بینی در شما به وجود می آید، و خوش بینی شما را به رفتار مثبت یعنی عبادت و امیدارد.

به عبارتی دیگر حسن ظن مقدمه ورود به عبادت است و اساس عبادت داشتن حسن ظن به خدا است،

۳: استجاب دعا

علامه استجاب دعا از آثار حسن ظن به خدا می داند یعنی اینکه تا زمانی که حسن ظن به خدا نداشته باشیم چطوری می توانیم از خداوند متعال درخواست و طلب چیزی را بکنیم. این گونه می توان تحلیلی کرد که تا زمانی که اعتقاد به صفت قدرت خدا نداشته باشیم نمی توان امری را خواست که در اعتقاد انسان نیست.

پس یکی از دیگر آثار شیرین خوش گمانی به حضرت حق برآورده شدن دعاها و خواسته ها می باشد^{۲۱}. و این راه ساده ترین راه برای مستجاب شدن دعاها میباشد و انسان می تواند با ذهنی پاک و سالم و با گمانی نیکو استجاب دعاها را از خداوند دریافت کند. خداوند تعالی فرمود:

و ادعوه خوفاً و طمئناً^{۲۲} و او را به ترس و امید بخوانید. و در حدیث قدسی آمده: من به محض گمان بنده ام به نزد او هستم؟! پس بنده من گمانی جز گمان نیکو به من نبرد رسول خدا به ایشان فرمود:

«خدای را بخوانید در حالی که یقین به اجابت دارید.» و از جمله چیزهایی که خدای تعالی به حضرت موسی انبیه وحی کرد اینکه: «ای موسی مادامی که مرا بخوانی و امیدوار به من باشی من تو را می بخشم.» سلیمان بن فراء از مردی از ابی عبد الله امام صادق الغه نقل کرد که حضرت فرمود: «وقتی خدای را خواندی حاجت خود را بر در خانه بدان.» و در روایت دیگری آمده است: «با دلت به خدا روی آور و حاجت خود را بر در خانه بدان.»^{۲۳}

پس معلوم است که از آثار و برکات فراوان خوش بین بودن به حضرت حق استجاب دعاست. دانستن این مسأله که اگر انسانی با خوش گمانی به خداوند متعال دعاهایش مستجاب می شود، تأثیر زیادی بر نگرش و حتی نوع زندگی بشر امروز خواهد داشت، خیلی از مردم با

^{۱۸} طباطبایی، تفسیر المیزان، ج ۱۸، ص ۳۹۹

^{۱۹} کلینی، الکافی، ج ۳، ص ۱۱۵

^{۲۰} نوری، مستدرک، ج ۱۱، ص ۲۵۱

^{۲۱} طباطبایی، تفسیر المیزان، ج ۱۸، ص ۴۰۰

^{۲۲} اعرافی : ۵۶.

^{۲۳} ابن فهد حلی، آداب راز و نیاز به درگاه بی نیاز، ج ۱، ص ۱۲۹.

اولین همایش ملی علوم انسان در حکمت معاصر با محوریت علامه طباطبایی

hcwconf.ir

خدای خود قهر می کنند و گمان بدی نسبت به او دارند، عمده دلیل این کار جهل و غفلت انسان از مسأله می باشد، زیرا دانستن این موضوع تأثیر عجیبی در روند زندگی انسان خواهد داشت.

۴: جلب منفعت

با دقتی در کلمات علامه دریافت می شود که یکی دیگر از آثار حسن ظن به خدا، جلب منفعت است. اینگونه کلام علامه را می توان تحلیل و جمع بندی کرد که با حسن ظن به خدا، منافع دنیوی و اخروی به سمت انسان سرازیر می شود و این یک امر تکوینی است که خداوند در سایه حسن ظن به او در انسان پدیدار میکند.

پس یکی دیگر از راههای کسب منفعت و سود دنیا و آخرت داشتن حسن ظن و گمان نیک به خداوند متعال است^{۲۴} که در گفتار معصومین به این موضوع تأکید شده است خیر در این حدیث همان منفعت مادی و معنوی انسان است که در بحث مادی تفسیرهای گوناگونی می توان در مورد آن بیان کرد اینکه در کسب و کار کسی که

حسن ظن دارد بی گمان حسن برخورد نیز دارد و این باعث تعامل در کسب و کار و توسعه رزق و روزی خواهد شد و این از برکات داشتن حسن ظن است.

امام باقر العلیه روایت کرده که فرمود:

در کتاب علی العلی پیدا کردیم که رسول اکرم به بالای منبر فرمودند: سوگند به خدائی که جز او خدائی نیست هیچ مؤمنی به خیر دنیا و آخرت نمی رسد مگر اینکه به خدا حسن ظن داشته باشد و امیدوار گردد،^{۲۵} خیر دنیا و آخرت در حدیث عنوان بزرگی است که در دنیا شامل انواع خوبی ها و در آخرت نیز جایگاههای ویژه ای که خداوند در قرآن به آن اشاره کرده است می شود، حال این همه خیر و برکتی که ما می - خواهیم بدست آوریم چگونگی دست یابی به آن در کلام زیبایی امام باقر التلی به داشتن حسن ظن به خدا وابسته است و اینکه ما خدای تبارک و تعالی را مبدأ همه خیرات و برکات بدانیم، این عمل قطعاً تأمین کننده سعادت ما خواهد بود.

۵: صبر

از دیگر آثار حسن ظن به خدا در کلام علامه، پدیدار شدن خصلت صبر می باشد. کلام علامه را این گونه می توان تحلیل و جمع بندی کرد که حسن ظن به خدا به دلیل این که تمامی افعال و اعمال را با پشتوانه ای الهی می نگریم، چون فاعل را خدا می بینیم، اگر چه آن اتفاق ناخوشایند باشد اما صبر خواهیم کرد.

انسانی که خدا را باور دارد و به او خوش گمان است به طور طبیعی انسان صبوری نیز خواهد بود^{۲۶} برای بررسی مفهوم صبر که از آثار برجسته حسن ظن به خدا می باشد، ابتدا معنی و مفهوم صبر را از نگاه خواجه عبدالله انصاری می خوانیم: «نگاهداری نفس از شکایت بر جزع مستور»^{۲۷} صبر در واقع امر جزع باطنی نهفته است و از برجسته ترین آثار حسن ظن صبر کردن بر مشکلات است.

پیامبر و ارتباط صبر با حسن ظن به خدا را اینگونه بیان می فرماید: ابتدا حضرت در حدیثی صبر را به سه دسته تقسیم می کند و درجه ثواب هر دسته را نیز مشخص می نماید و این فرمایش پیامبر بزرگ اسلام خود به اهمیت صبر و اینکه صبر خود ناشی از امید به خداوند و اینکه خداوند جبران کننده همه مصیبت هایی است که به بنده مسلمان وارد شده است و این امید خود مصداق بارز داشتن حسن ظن به خداوند می باشد.

قال رسول الله:

الصبر ثلاثه صبر عند المصيبة و صبر على الطاعة و صبر عن المعصية فمن صبر على المصيبة حتى يردّها بحسن عزائها كتب الله له ثلاثمائة درجة ما بين الدرجة إلى الدرجة كما بين السماء إلى الأرض و من صبر على الطاعة كتب الله له ستمائة درجة ما بين الدرجة إلى الدرجة

^{۲۴} طباطبایی، تفسیر المیزان، ج ۱۸، ص ۴۰۱

^{۲۵} مجلسی، بحار الانوار، ج ۲، ص ۶۴.

^{۲۶} طباطبایی، تفسیر المیزان، ج ۱۸، ص ۴۰۲

^{۲۷} شیروانی، شرح منازل السائرین، ج ۱، ص ۴۹

اولین همایش ملی علوم انسان در حکمت معاصر بامحوریت علامه طباطبایی

hcwconf.ir

كما بين تخوم الأرض إلى العرش و من صبر عن المعصية كتب الله له تسعمائة درجة ما بين الدرجة إلى الدرجة ما بين تخوم الأرض إلى منتهى العرش»

رسول خدا به فرمود: صبر بر سه قسم است: صبر در مصیبت و صبر بر طاعت و صبر از گناه، پس هر که بر مصیبت صبر کند تا آن را با تسلی خوبی رد کند، خدا برایش ۳۰۰ درجه نوپسد که میان هر درجه تا درجه دیگر به اندازه فاصله میان آسمان و زمین باشد و هر که بر طاعت صبر کند خدا برایش

۲۰۰ درجه نوپسد که میان هر درجه تا درجه دیگر باندازه فاصله میان قعر زمین تا عرش باشد و هر که از گناه صبر کند، خدا برایش

۹۰۰ درجه نوپسد که میان هر دو درجه باندازه فاصله میان قعر زمین تا پایان عرش باشد.^{۲۸}

و داشتن صبر یعنی اعتقاد و حسن ظن به رحمت و رأفت خداوند داشتن و خداوند در قرآن کریم می فرماید: «إنا وجدناه صابرا نعم العبد إنه أواب»^{۲۹}. «او را بندهای صابر یافتیم. او که همواره روی به درگاه ما داشت چه نیکو بندهای بود.»

آیه شریفه اشاره به داستان حضرت ایوب و عظمت ایوب دارد و در جای دیگر خداوند می فرماید: «و أيوب إذ نادى ربه أنى مسنى الضر وأنت أرحم الراحمين»^{۳۰} یعنی «و ایوب را یاد کن آن گاه که پروردگارش را ندا داد: به من بیماری و رنج رسیده است و تو مهربان ترین

مهربانانی» حضرت ایوب با اینکه با کوهی از مشکلات و مصائب روبرو بود ولی همه این مصیبت ها را از رحمت و حکمت خداوند می

دانست و معتقد بود که خداوند بر مبنای رحمت خود نیز می تواند این مشکلات را دفع نماید.

حسن ظن حضرت ایوب الغ بالاخره او را پیروز بر شیاطین کرد و او طعم شیرین صبر و حسن ظن و امید به پروردگار خود را چشید و این

کمال رأفت و رحمت و حکمت خداوند را می رساند که انسان با امید و خوش گمانی به حضرت حق نتایج بزرگی را در دنیا و آخرت

نصیب خود خواهد کرد.

۶: توکل

یکی دیگر از آثار حسن ظن به خدا طبق فرمایشات علامه، توکل بر خداوند است. با تحلیل و جمع بندی از کلمات علامه به این مطلب

می رسیم که چون فاعل تمامی اتفاقات را خداوند می بینیم و به او اعتماد داریم در نتیجه آگه چه آن اتفاق ناخوشایند باشد باز توکل

خواهیم کرد.

پس توکل نیز یکی از آثار خوش گمانی به خداوند است^{۳۱}، برای سهولت مطلب ابتدا معنای توکل را بیان می کنیم

«توکل» از ماده و کالت به معنی سپردن کارها به دیگری است. راغب در مفردات خود می گوید: التوکیل أن تعتمد علی غیرک و تجعله

نائباً عنک، و الوکیل فعیل بمعنی المفعول. قال تعالی: و کفی بالله وکیلاً»^{۳۲}

امر خداوند متعال به توکل از روشن ترین دلایل کرم و محبت بسیار پروردگار نسبت به بندگانی است، که به او حسن ظن دارند. خداوند

در قرآن می فرماید:

و علی الله فتوکلوا إن کنتم مؤمنین؛ و بر خدا توکل کنید اگر ایمان دارید!^{۳۳} و از حضرت صادق ای سؤال شد که میزان توکل چیست؟

فرمود: «ألا یخاف مع الله شیئاً؛ وقتی با خدا بود، دیگر از غیر او هراسی نداشته باشد». کسی که به خدا حسن ظن داشته باشد، از غیر او

ترسی ندارد^{۳۴}

^{۲۸} کلینی، الکافی، ج ۳، ص ۱۴۶

^{۲۹} ص: ۴۴

^{۳۰} انبیاء: ۸۳

^{۳۱} طباطبایی، تفسیر المیزان، ج ۱۸، ص ۴۰۳

^{۳۲} راغب اصفهانی، مفردات، ص ۸۸۲

^{۳۳} مائده: ۲۳.

^{۳۴} ابن فهد حلی، آداب راز و نیاز به درگاه بی نیاز، ص ۱۴۷

اولین همایش ملی علوم انسانی در حکمت معاصر با محوریت علامه طباطبایی

hcwconf.ir

این دو (توکل و حسن ظن) هر دو مخصوص خدا بوده و از ایمان نشأت می‌گیرد. بی تردید کسی که به خدا حسن ظن دارد و او را توانا و دانا برای بر عهده گرفتن امور دارد بر او توکل می‌کند، و انسانی که وکالت امور خود را به خدا سپرد قطعاً به خدا حسن ظن دارد و به او اطمینان کامل دارد و خود را در مسیر سعادت قرار داده است

وکالت در امور عادی زندگی به این معنی است که انسان به تنهایی قادر به انجام کارهای خود نیست و کسی را به عنوان وکیل برای انجام کار قرار می‌دهد. اما این حقیقت درباره «توکل انسان بر خدا» نیز جاری است و انسان باید برای جبران ضعف خود نه تنها باید از اسباب مادی بلکه به نیروی غیبی و قدرت بی پایان تکیه کند و از خواستمداد بجوید. انسان برای دستیابی به اهداف زندگی به اسباب مادی و روحی نیاز دارد و هر چه هدف بزرگتر باشد این نیاز روز افزونتر خواهد بود به دیگر جهت چون سستی اراده، غم و اندوه، نومیدی و ... در تضعیف قوای روحی موثرند که اگر انسان از سوی منبع پر قدرتی تقویت روحیه نشود، در صحنه های زندگی کم می‌آورد ولی اگر امور خود را به مسبب الاسباب بسپارد و دل به او ببندد قطعاً مورد حمایت او قرار خواهد گرفت. خداوند می‌فرماید

ومن يتوكل على الله فهو حسبه «هر کس بر خدا توکل کند خدا او را کافی است»^{۲۵} نمی‌هراسد، و تمام زندگی خود را با امیدواری و هر کس که بر خدا توکل کرد از هیچ چیز و هیچ کس حسن ظن به خداوند ادامه می‌دهد. امام رضا ع در خصوص حد توکل می‌فرماید: ان لا تخاف مع الله احدا»^{۲۶} «این که با داشتن خدا از هیچ کس نترسی» تکیه بر خداوند مایه آرامش و اطمینان است، در این حالت ترس برای انسان معنا ندارد. انتظار از غیر خدا به نوعی شک در کار خداست پس باید هر چه خواست خداست بر تمام خواسته های انسان مقدم شود. حضرت علی السلام می‌فرماید:

«التوكل التبري من الحول والقوه و انتظار ما يأتي به القدر»^{۲۷}

حقیقت توکل، یعنی بریدن از توان خود و دیده دوختن به آنچه قضا و قدر الهی پیش می‌آورد»^{۲۸} انسان وقتی بر خدا توکل نمود از حالت شک بیرون می‌آید، به نصرت و یاری خداوند امیدوار می‌شود لذا می‌تواند به صورت قاطعانه تصمیم‌گیری کند. در حالت توکل به خدا، فرد احساس می‌کند که خداوند او را یاری خواهد نمود، لذا با قدرت هر چه تمام تر، اقدام می‌کند. زمانی انسان بر کسی یا قدرتی توکل می‌کند که به او اعتماد و به اعمال و رفتار او خوشبین باشد، و داشتن چنین توکلی به خداوند جز به داشتن حسن ظن نیست ابتدا انسان باید حسن ظن به خدا داشته باشد تا توکل کند.

۷: امیدواری به خدا

یکی دیگر از آثار لاینفک حسن ظن به خدا، امیدواری به خداوند متعال است. با تحلیل و جمع بندی کلمات علامه به این نتیجه می‌رسیم که حسن ظن به خدا به دلیل این که به خدا اعتماد داریم نوعی امید در دل بنده ایجاد خواهد کرد و او را به آینده امیدوار خواهد کرد.

خداوند در قرآن کریم امید به خدا را مساوی با عدم خسران میدانند^{۲۹} و اطمینان قلبی می‌دهند که اگر انسان اعمال خود را اعم از نماز و انفاق و دیگر اعمال را به همراه امید به خدا انجام دهد نه تنها ضرر و زبانی نخواهد دید بلکه خداوند از خزانه غیبی خود بر آن پاداش می‌افزاید:

إن الذين يتلون كتاب الله و أقاموا الصلوة و أنفقوا مما رزقناهم سرا و علانيةً يرجون تجةً أن تبور به ليوفيههم أجورهم و يزيدهم من فضله إله غفور شور « آنان که کتاب خدا را می‌خوانند و نماز می‌گزارند و از آنچه به آنها داده ایم پنهانی و آشکارا انفاق می‌کنند، امیدوار به

^{۳۵} طلاق: ۳.

^{۳۶} مجلسی، بحار الانوار، ج ۷۱ ص ۱۳۴

^{۳۷} خوانساری، شرحی بر غرر الکلم، ج ۲، ص ۸۰

الهامی نیا، سیره اخلاقی معصومین، ص ۵۷ و ۵۸.

^{۳۹} طباطبایی، تفسیر المیزان، ج ۱۸، ص ۴۰۴

اولین همایش ملی علوم انسانی در حکمت معاصر بامحوریت علامه طباطبایی

hcwconf.ir

تجارتی هستند که هرگز زبان نمی‌کند. زیرا خدا پاداششان را به تمامی می‌دهد و از فضل خود چیزی بر آن می‌افزاید. زیرا آمرزنده و پذیرای سپاس است»^{۴۰} حسن ظن باعث امید و اطمینان به خدا و امید به خدا باعث ترقی درجات کمال می‌شود. «إن الذین آمنوا و الذین هاجروا و جاهدوا فی سبیل الله أولئک یرجون رحمت الله و الله غفور رحیم»^{۴۱} «کسانی که ایمان آورده‌اند و آنان که مهاجرت کرده‌اند و در راه خدا جهاد نموده‌اند، به رحمت خدا امید دارند و خدا آمرزنده و مهربان است» در معنای واقعی رجا و در جواب این انتقاد که اگر وصول به کمالات معنوی تنها در سایه تزکیه و طهارت باطن است پس امید داشتن به رحمت پروردگار معنایی نخواهد داشت، امام علی (ع) فرماید:

رب عالم قد قتلہ جهله و علمه لاینفعه»^{۴۲} چه بسیار دانشمندانی هستند با اینکه علم و دانش دارند از رهگذر نادانی و جهلشان به هلاکت افتاده‌اند.

یعنی اینکه صرف داشتن علم، بدون امید به رحمت و بخشش خدا، گناهان باعث سقوط و هلاکت انسان می‌شود. تزکیه و طهارت باطن و داشتن علم بدون امید به فضل پروردگار، هیچ ارزشی نخواهد داشت. و امید بدون اندیشه مثبت و گمان نیک معنایی ندارد ما از کسی می‌توانیم طلب بخشش و رحمت داشته باشیم که اندیشه و فکر ما درباره او مثبت باشد.

نتیجه‌گیری

عاقبت بخیری و حفظ ایمان و بر آورده شدن حاجات انسان همه در گروه نگاه مثبت و اندیشه درست از خداوند متعال است و اینکه خدا را که مبدأ همه خیرات و برکات است به احسن و چه باور داشته باشد، و نسبت به برادر دینی خود، عمل و گفته او را به بهترین وجه صحیح و ممکن تفسیر نماید.

زیرا یکی از برجسته‌ترین گرفتاری بشر امروز نگاه منفی نسبت به هم می‌باشد و راه‌هایی از این گرفتاری خوش بین بودن نسبت به هم می‌باشد و اینکه مؤمن ضمن سوءظن به خود که باعث تعالی و رشد خودش خواهد شد، بایستی از توانمندی خود غافل نشود، سوءظن به خود به معنای بدبینی به توانمندی انسان نیست بلکه انسان می‌تواند با حسن ظن به توانمندی خود مسیر پیشرفت خود را نیز تکمیل کند.

در نهایت اینکه حسن ظن به جهان آفرینش گمان نیکو داشتن به تمام پدیده‌ها و اتفاقاتی که در نگاه انسان و به ظاهر بد و منفی هستند می‌باشد. پس نگاه مثبت به تمام ابعاد زندگی و پدیده‌ها، زمینه رشد و سعادت بشر را فراهم خواهد کرد. حسن ظن به خدا از دیدگاه خامنه‌ای آثاری هم چون مشاهده واقعیات زندگی در سایه حسن ظن به خدا و نزول رحمت الهی را در بردارد.

از دیدگاه علامه طباطبایی آثار حسن ظن به خدا در حفظ و استواری ایمان، عبادت و اطاعت، استجاب دعا، جلب منفعت، صبر، توکل و امیدواری به خدا محصور می‌شود.

منابع و مأخذ

قرآن کریم

۱. ابن اثیر، النها به فی غریب الحدیث و الاثر، تحقیق: طاهر احمد الزواری، بیروت: المکتبه العلمیه، چاپ سوم، بی تا.

۲. ابن بابویه، محمد بن علی، الأمالی، تهران: کتابچی، چاپ ششم، ۱۳۷۶.

۴۰ فاطر : ۲۹ و ۳۰

۴۱ بقره : ۲۱۸.

۴۲ رشید پور، مبانی اخلاق اسلامی، ص ۹۰

اولین همایش ملی علوم انسانی در حکمت معاصر بامحوریت علامه طباطبایی

hcwconf.ir

۳. -----، ثواب الأعمال و عقاب الأعمال، قم: دار الشریف الرضی للنشر، چاپ دوم، ۱۴۰۶ ق.
۴. ابن شعبه حرانی، حسن بن علی، تحف العقول عن آل الرسول، قم، انتشارات جامعه مدرسین، چاپ سوم، ۱۴۰۸ ق. ..
۵. ابن فهد حلی، احمد بن محمد، آداب راز و نیاز به درگاه بی نیاز از ترجمه عدّه الداعی، مترجم: محمد حسین نائیجی، تهران: انتشارات کیا، چاپ سوم، ۱۳۸۱ ش.
۶. ابی علی أحمد بن محمد ابن مسکویه، تهذیب الاخلاقی، ترجمه اصغر حلی، تهران: انتشارات اساطیر، چاپ سوم، ۱۳۸۱.
۷. ارلی، علی بن عیسی، کشف النعمه فی معرفه الائمه، تبریز: مکتبه بنی هاشمی، چاپ سوم، ۱۳۸۱
۸. اسمایلز، ساموئل، اعتماد به نفس، علی دشتی، تهران، انتشارات جاویدان، چاپ سوم، بی تا.
۹. آقا جمال خوانساری، محمد بن حسین، شرح آقا جمال خوانساری پر غرر الحکم و درر الکلم، تهران: دانشگاه تهران، چاپ چهارم، ۱۳۶۶ ش.
۱۰. آمدی، عبدالواحد بن محمد، تحرر الحکم و درر الکلم، سید هاشم رسولی محلاتی، تهران، نشر فرهنگ اسلامی، چاپ سوم، ۱۳۷۷
۱۱. پاینده، ابوالقاسم، نهج الفصاحه (مجموعه کلمات قصار حضرت رسول پر) تهران: دنیای دانش، چاپ چهارم، ۱۳۸۲ ش
۱۲. ----- غرر الحکم و درر الکلم، قم: دارالکتب الاسلامی، چاپ دوم، ۱۶۱۰ ق.
۱۳. جعفر بن محمد، امام ششم علیه السلام، مصباح الشریعه، مترجم: مصطفوی، حسن، تهران: انجمن اسلامی حکمت و فلسفه ایران، چاپ سوم، ۱۳۶۰ ش
۱۴. جمشیدی، اسدالله، آموزه های دینی و شیوه های رهیافت به آنها، قم، انتشارات موسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی ره، چاپ سوم، ۱۳۹۱
۱۵. حافظ، شمس الدین، دیوان حافظ، تصحیح سید عبدالرحیم خلخالی، تهران، انتشارات خوشه، چاپ دوم ۱۳۶۷
۱۶. حر عاملی، محمد بن حسن، وسائل الشیعه، قم: مؤسسه آل البيت علیهم السلام، چاپ سوم، ۱۴۰۹ ق.
۱۷. حسینی زبیدی، محمد مرتضی، تاج العروس من جواهر القاموس، بیروت: دار الفکر، چاپ سوم، ۱۴۱۴ ق.
۱۸. حکیمی، محمدرضا و حکیمی، محمد و حکیمی، علی، الحیاه، مترجم: احمد آرام، تهران، نشر گنج، ۱۳۸۰ ش.
۱۹. دهخدا، علی اکبر، لغتنامه، تهران، دانشگاه تهران، چاپ سوم، ۱۳۷۷ ش.
۲۰. دیلمی، حسن بن محمد، ارشاد القلوب، مترجم سلگی، قم: انتشارات ناصر، چاپ سوم، ۱۳۷۶ ش.
۲۱. دیلمی احمد و آذربایجانی مسعود، اخلاق اسلامی، قم، نشر معارف، چاپ سوم، ۱۳۹۰
۲۲. راغب اصفهانی، مفردات الفاظ القرآن، بیروت: دار الکتب السامیه، چاپ سوم، ۱۳۸۵
۲۳. رستمی، محمد حسن، سیمای طبیعت در قرآن، قم، انتشارات بوستان کتاب، ۱۳۸۵.
۲۴. رشید پور، مجید، مبانی اخلاق اسلامی، قم: انتشارات هجرت، چاپ سوم، ۱۳۷۴.
۲۵. رشیدالدین میبدی، احمد بن ابی سعد، کشف الأسرار و علّه الأبرار، تهران: امیر کبیر، چاپ پنجم، ۱۳۷۱
۲۶. زین الدین بن علی، شرح مصباح الشریعه، ترجمه عبد الرزاق گیلانی، تهران: پیام حق، چاپ سوم، ۱۳۷۷.
۲۷. ----- اللغه دمشقیه، دار المرتضوی للنشر، چاپ: سوم، ۱۳۹۰ ق.
۲۸. سبحانی نیا، محمد تقی، رفتار اخلاقی انسان با خود، قم: سازمان چاپ و نشر دار الحدیث، چاپ سوم، ۱۳۹۲
۲۹. سبزواری نجفی محمد بن حبیب الله، الجدید فی تفسیر القرآن المجید، بیروت: دار التعارف للمطبوعات، چاپ سوم، ۱۴۰۶ ق.
۳۰. سماهیجی، عبد الله بن صالح، الصحیفه العلویه و التحفه المرتضوی، ترجمه رسولی، تهران، انتشارات اسلامی، چاپ سوم، ۱۳۹۶ ق
۳۱. سیلیگمن، مارتین از بدبینی به خوش بینی چگونه ذهن و زندگی خود را متحول ساتریم، مترجم مهدی قراچه داغی، تهران، پیکان، چاپ دوم، ۱۳۸۸.
۳۲. شریف الرضی، محمد بن حسین، ترجمه و شرح نهج البلاغه (فیض الإسلام)، مترجم: فیض الاسلام اصفهانی، تهران، موسسه چاپ و نشر تالیفات فیض السلام، چاپ: پنجم، ۱۳۷۹.
۳۳. ----- نهج البلاغه، مصحح: صبحی صالح، قم: انجمن اسلامی حکمت و فلسفه ایران، چاپ سوم، ۱۴۱۴ ق

اولین همایش ملی علوم انسانی در حکمت معاصر بامحوریت علامه طباطبایی

hcwconf.ir

۳۴. شعیری، محمد بن محمد، جامع الأخبار، نجف: مطبعة حیدریه، چاپ سوم، بی تا
۳۵. شیروانی، علی، شرح منازل السائرین، تهران: الزهراء، چاپ سوم، ۱۳۷۲
۳۶. صالحی زاده، محمد اسماعیل، محبت در قرآن، قم: اشک یاس، چاپ سوم، ۱۳۸۸
۳۷. صلیبا، جمیل، فرهنگ فلسفی واژه ها، منوچهر صانعی دره بیدی، قم: انتشارات حکمت، چاپ سوم، ۱۳۶۶.
۳۸. طباطبایی، سید محمد حسین، میزان فی تفسیر القرآن، ترجمه سید محمد باقر موسوی همدانی، قم: دفتر انتشارات اسلامی جامعه ی مدرسین حوزه علمیه قم، چاپ پنجم، ۱۳۷۴.
۳۹. طبرسی، فضل بن حسن، مجمع البیان فی تفسیر القرآن، تهران: انتشارات ناصر خسرو، چاپ سوم، ۱۳۷۲. ۴۰. طوسی، خواجه نصیرالدین، اخلاق ناصری، تهران: کتابفروشی اسلامیة، چاپ سوم، بی تا.
۴۱. علی بن الحسین علیه السلام، صحیفه سجادیه، دعای مکارم الاخلاق، قم: دفتر نشر الهادی، چاپ سوم، ۱۳۷۶ ش.
۴۲. عمید حسن، فرهنگ فارسی، تهران: امیرکبیر، چاپ سوم، بی تا.
۴۳. فراهیدی، خلیل بن أحمد، کتاب العین، قم: نشر هجرت، چاپ: دوم، ۱۴۰۹ ق.
۴۴. فیض کاشانی ملا محسن، المحجّة البیضاء فی تهذیب الأحياء، قم: دفتر انتشارات اسلامی، چاپ سوم، بی تا.
۴۵. قرشی بنایی، علی اکبر، قاموس قرآن، تهران: دار الکتب الإسلامیة، چاپ ششم، ۱۴۱۲ ق.
۴۶. قضاعی، محمد بن سلامه، شرح فارسی شهاب الأخبار، کلمات قصار پیامبر خاتم ص، تهران: مرکز انتشارات علمی و فرهنگی، چاپ سوم، ۱۳۶۱ ش.
۴۷. کفعمی، ابراهیم بن علی عاملی، البلد الامین و الدرع الحصین، ناشر: مؤسسه الأعلمی للمطبوعات، بیروت، چاپ سوم، ۱۴۱۸ ق.
۴۸. کلینی، محمد بن یعقوب، أصول الکافی، ترجمه کمره ای، قم: اسوه، چاپ سوم، ۱۳۷۵.
۴۹. ---، الکافی، تهران: دارالکتب الإسلامیة، چاپ: چهارم، ۱۴۰۷ ق.
۵۰. گروه پژوهشی علوم قرآن و حدیث دانشگاه رضوی، فرهنگ روابط اجتماعی در آموزه های اسلامی، مشهد: انتشارات دانشگاه علوم اسلامی رضوی، چاپ سوم، ۱۳۸۸.
۵۱. لیثی واسطی، علی بن محمد، عیون الحکم و المواعظ، محقق حسنی بیرجندی حسین، قم: دارالحدیث، چاپ سوم، ۱۳۷۶.
۵۲. مازندرانی، محمد هادی بن محمد صالح، شرح فروع الکافی، قم: دار الحدیث للطباعة و النشر، چاپ سوم، ۱۴۲۹ ق.
۵۳. مجتبی، سید جلال، علم اخلاق اسلامی، تهران: حکمت، چاپ: چهارم، ۱۳۷۷.
۵۴. مجلسی، محمد باقر بن محمد تقی، ایمان و کفر، مترجم: عزیز الله عطاردی قوچانی، تهران: عطارد، چاپ سوم، ۱۳۷۸.
۵۵. -----، بحار الأنوار، بیروت، دار إحياء التراث العربی چاپ: دوم، ۱۴۰۲ ق.
۵۶. -----، بحار الأنوار، مترجم موسوی همدانی، تهران: کتابخانه مسجد ولی عصر، چاپ سوم، ۱۳۶۴
۵۷. -----، زاد المعاد، بیروت: مؤسسه الأعلمی للمطبوعات، چاپ سوم، ۱۴۲۲ ق.
۵۸. -----، مواعظ امامان علیهم السلام، مترجم: موسی خسروی، تهران: اسلامیة، چاپ سوم، ۱۳۶۴.
۵۹. -----، مهدی موعود، مترجم: علی دوانی، تهران: اسلامیة، چاپ: بیست و هشتم، ۱۳۷۸.
۶۰. مجلسی، محمدتقی بن مقصودعلی، لوامع صاحبقرانی، قم: مؤسسه اسماعیلیان، چاپ سوم، ۱۴۱۴ ق.
۶۱. محمدی ری شهری، محمد، میزان الحکمه، قم: دارالحدیث، چاپ سوم، ۱۳۷۷.
۶۲. مدرس، سید محمد تقی، تفسیر هدایت، مترجم احمد آرام، مشهد: بنیاد پژوهشهای اسلامی آستان قدس رضوی، چاپ سوم، ۱۳۷۷.
۶۳. مسکویه ابوعلی، کیمیای سعادت، مترجم میرزا ابوطالب زنجانی، تصحیح ابوالقاسم امامی، تهران: انتشارات نقطه، چاپ سوم، ۱۳۷۵.
۶۴. مصباح یزدی محمد تقی، دروس فلسفه اخلاق، تهران: انتشارات اطلاعات، چاپ سوم، ۱۳۷۰.
۶۵. ----- اخلاق در قرآن مرکز قم: انتشارات مؤسسه آموزشی پژوهشی امام خمینی، چاپ سوم، ۱۳۸۴

اولین همایش ملی علوم انسانے در حکمت معاصر بامحوریت علامه طباطبای

hcwconf.ir

۶۶. مصطفوی حسن، تفسیر روشن، تهران: مرکز نشر کتاب، چاپ سوم، ۱۳۸۰.
۶۷. التحقیق فی کلمات القرآن الکریم، تهران: دار الکتب الاسلامیة، چاپ سوم، ۱۳۶۸.
۶۸. مطهری، مرتضی، آشنایی با علوم اسلامی، تهران: صدرا، چاپ ششم، ۱۳۶۸.
۶۹. مکارم شیرازی، ناصر، اخلاق در قرآن، قم: مدرسه الامام علی بن ابیطالب، چاپ سوم، ۱۳۸۰.
۷۰. ----- زندگی در پرتو اخلاق، قم: انتشارات سرور، چاپ پنجم، ۱۳۸۴.
۷۱. ----- تفسیر نمونه، تهران: دار الکتب الإسلامیة، چاپ سوم، ۱۳۷۴.
۷۲. المنجد فی اللغة و الاعلام، بیروت: دار المشرق، چاپ بیست و سوم، ۱۳۸۶.
۷۳. مهرابی، مهناز و مینا وردی، کمال گزایی مثبت/ کمال گزایی منفی، اهواز: نشر ریش، چاپ سوم، ۱۳۸۲.
۷۴. مؤیدی، علی، فرهنگ جامع سخنان امام حسین (ع)، قم: نشر مشرقین، چاپ سوم، ۱۳۷۹.
۷۵. مبدی، حسین بن معین الدین، دیوان امیر المؤمنین علیه السلام، مترجم: زمانی، قم: دار نداء الإسلام للنشر، چاپ سوم، ۱۴۱۱ق.
۷۶. نراقی، احمد، معراج السعاده، قم: هجرت، چاپ پنجم، ۱۳۷۷.
۷۷. نصری، عبدالله، مبانی انسان شناسی در قرآن، بی جا: انتشارات فیض کاشانی، چاپ سوم، ۱۳۷۲.
۷۸. نوری، حسین بن محمد تقی، مستدرک الوسائل و مستنبط المسائل، قم: مؤسسه آل البيت عليهم السلام، چاپ سوم، ۱۴۰۸ق.
۷۹. ویلیام، کی، فرانکنا، فلسفه اخلاق، ترجمه هادی صادقی، قم: موسسه فرهنگی طه، چاپ سوم، ۱۳۷۶.
۸۰. وینسنت پیل، نرمان، معجزه اراده، مترجم وجیهه آرمزی، تهران: انتشارات انجمن اولیاء مربیان، چاپ سوم، ۱۳۷۱. ۸۱ هاشمی خویی، میرزا حبیب الله، منهاج البراعة فی شرح نهج البلاغه، تهران: مکتبه الاسلامیه، چاپ چهارم، ۱۴۰۰ق.
۸۲. الهامی نیا، علی اصغر، سیره اخلاقی معصومین، قم: انتشارات زمزم هدایت، چاپ سوم، ۱۳۸۹.